

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ
І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Кваліфікаційна робота

(магістра)

з теми: «ГЕНДЕРНІ УЯВЛЕННЯ ІДЕАЛЬНОГО Я-ОБРАЗУ ЖІНКИ У
ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ»

Виконала: студентка 2 курсу
Ps2-M24z групи
спеціальності 053 Психологія
Ількова Анастасія Олегівна

Керівник:
Панчук Наталія Петрівна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної
психології

Рецензент:
Мельник Жанна Василівна
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри соціальної роботи

м. Кам'янець-Подільський, 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ ІДЕАЛЬНОГО «Я-ОБРАЗУ» ЖІНКИ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.	7
1.1. Поняття «Я-образу» в психології.	7
1.2. Становлення «Я-образу» в період юності	21
1.3. Гендерні особливості «Я-образу в юнацькому віці».	28
1.4. Психологічні особливості становлення ідеального «Я-образу» сучасної жінки у юнацькому віці	33
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАНОВЛЕННЯ «Я-ОБРАЗУ» ЖІНКИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	38
2.1. Методичний арсенал дослідження	38
2.2. Гендерні особливості становлення «Я-образу» у юнацькому віці. . . .	43
РОЗДІЛ 3. РОЗШИРЕННЯ СИСТЕМИ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ ІДЕАЛЬНОГО «Я-ОБРАЗУ» ЖІНКИ АКТИВНИМИ МЕТОДАМИ НАВЧАННЯ	64
3.1. Обґрунтування проведення спецкурсу для юнацького віку	64
3.2. Рекомендації щодо особливостей формування гендерної свідомості юнаків.	67
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність проблеми в час війни надзвичайно важлива, оскільки сучасне суспільство переживає інтенсивні зміни в багатьох сферах, таких як технології, інформаційна революція та соціальні трансформації. Вплив гендерної ідентичності формує самоприйняття та ставлення до себе та оточуючих, вихід за межі не лише зовнішнього вигляду, але застосовується і як спосіб мислення та внутрішнього світу особистості.

У період юності формується особистісна ідентичність, закладаються основи самооцінки, системи цінностей та життєвих пріоритетів, що визначають подальшу самореалізацію. Особливо важливим є дослідження ідеального «Я-образу» жінки, оскільки гендерні стереотипи та соціальні уявлення впливають на самоусвідомлення, поведінку та перспективи розвитку молодих жінок.

Сучасні умови України, зокрема соціальні та економічні виклики, вплив мас-медіа, зміни у сімейних та професійних ролях жінок, актуалізують потребу в усвідомленні власного «Я», формуванні гнучкого та реалістичного ідеалу себе. Юнацький вік є критичним періодом для встановлення психологічної відповідності між «Я-реальним» та «Я-ідеальним», а також для розвитку здатності протистояти гендерним стереотипам, що закріплюють традиційні соціальні ролі.

В українській психології питання дослідження самосвідомості та її структурних складових компонент висвітлено в працях таких провідних науковців, зокрема таких, як: І. Андрійчук, М. Боришевський, І. Бех, Л. Грень, О. Гуменюк, О. Калаш, А. Супріган, С. Ткачук, А. Фурман, П. Чамата та інших.

Таким чином, дослідження гендерних уявлень про ідеальний «Я-образ» сучасної жінки має не лише теоретичне значення для психології розвитку та гендерної психології, а й практичне – воно сприяє формуванню більш усвідомленої гендерної свідомості, розвитку особистісної самостійності та підготовці молоді до ефективної соціальної та професійної діяльності.

Оскільки дана проблема потребує більшого обсягу знань та інформації, то вона є дуже актуальною, що й зумовило вибір теми нашої кваліфікаційної роботи: «Гендерні уявлення ідеального «Я-образу» жінки у юнацькому віці»

Об'єкт дослідження – самосвідомість у юнацькому віці.

Предметом дослідження є гендерні особливості становлення ідеального «Я-образу» жінки у юнацькому віці.

Гіпотеза. Передбачається, що у юнаків і дівчат уявлення про ідеальний «Я-образ» жінки формується під впливом як традиційних соціокультурних стереотипів, так і сучасних тенденцій самореалізації, що проявляється у поєднанні моральних, соціальних та інструментальних цінностей. При цьому частина здобувачів вищої освіти може демонструвати фрагментарне або недиференційоване уявлення про власний «Я-образ», що супроводжуватиметься невідповідністю між «Я-реальним» і «Я-ідеальним», зниженим рівнем самосприйняття та впливом гендерних стереотипів.

Мета дослідження – психологічні особливості становлення Я-образу сучасної жінки в юнацькому віці.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні аспекти вивчення становлення «Я-образу» у сучасній вітчизняній та зарубіжній психології.
2. Висвітлити особливості становлення Я-образу у період юності.
3. Дослідити гендерні особливості формування «Я-образу» сучасної жінки у юнацькому віці.
4. Розробити спецсеминар формування уявлень про «Я-образ» сучасної жінки у юнаків та дівчат.
5. Розробити рекомендації щодо особливостей формування гендерної свідомості молоді.

Методи дослідження: у нашому дослідженні ми використовували такі методи: *теоретичні* (аналіз, зіставлення, узагальнення) та *емпіричні* (бесіди, тестування, контент-аналіз) методи дослідження. Застосовувались методики: опитувальник С. Бем «Які якості у мене переважають», методика: «Ціннісні

орієнтації» (М. Рокіча), Методика дослідження самооцінки особистості та визначення індексу задоволення собою (спрощені версії Q-сортування В. Стефансона), авторська проєктивна методика незакінчених речень «Ідеал жінки». Математичне опрацювання отриманих даних здійснювалось за допомогою критерію Фішера.

Наукова новизна отриманих результатів. Вперше систематизовано теоретичні підходи до формування ідеального «Я-образу» жінки в контексті сучасних соціальних умов України, включно з впливом війни та зміною гендерних ролей. Емпірично встановлено гендерні відмінності у ціннісних орієнтаціях та уявленнях про ідеальний «Я-образ» сучасної жінки серед студентської молоді. Виявлено, що значна частина студентів має нечітке або фрагментарне уявлення про власний «Я-образ». Розроблено та обґрунтовано спецкурс «Ідеальний «Я-образ» сучасної жінки».

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Теоретичне значення. Отримані знання в процесі теоретичного аналізу підходів у вітчизняній та зарубіжній психології щодо розуміння понять «Я-концепція», «Я-образ», «Я-ідеальне», «Я-реальне» та щодо особливостей формування гендерних уявлень про ідеальний Я-образ сучасної жінки в юнацькому віці можна використати у майбутній професійній діяльності.

Практичне значення. Підібрані психодіагностичні методи можна використовувати психологами з метою вивчення Я-образу юнаків. Спецкурс «Ідеальний «Я-образ» жінки» можна використовувати з метою розширення системи уявлень про сучасну жінку, усвідомлення гармонійного поєднання особистісних, професійних і соціальних якостей, формування адекватної самооцінки та позитивної ідентичності, подолання впливу стереотипів на уявлення про жіночність і мужність, розвитку здатності бачити багатоманітність моделей жіночої самореалізації в сучасних умовах України.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження за темою кваліфікаційної роботи обговорювались на засіданнях кафедри загальної та практичної психології, наукових конференціях: Міжнародній науково-

практичній конференції «Прогромадський вектор університетської освіти у викликах сьогодення» (м. Маріуполь, 2025 р.); на науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2024 році (м. Кам'янець-Подільський, 2025 рік); Міжнародній науково-практичній конференції «Міждисциплінарні підходи до актуальних проблем науки, освіти та суспільства» (м. Рівне, 2025 рік).

Публікації: результати дослідження за темою кваліфікаційної роботи висвітлено в публікаціях:

1. Панчук Н.П., Ількова А.О. Впровадження гендерного підходу в процес підготовки майбутніх фахівців. *Прогромадський вектор університетської освіти у викликах сьогодення*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 24 квітня 2025 року / за заг. ред. О.А.Голюк. Маріуполь: МДУ, 2025. С. 158-160. <https://mu.edu.ua/c/VJ0q4>

2. Панчук Н. П., Ількова А. О. Особливості становлення я-образу жінки у юнацькому віці. Міждисциплінарні підходи до актуальних проблем науки, освіти та суспільства: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Рівне, 11 вересня 2025 р.). Рівне: ЦФЕНД, 2025. 124 с. С.86-89. URL: <https://www.economics.in.ua/2025/09/11.html>

Структура роботи. Кваліфікаційна робота містить вступ, 3 розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Основний зміст роботи викладено на 71 сторінках комп'ютерного набору та містить 9 таблиць і 4 рисунків. Список використаних джерел складається з 99 найменувань.

ВИСНОВКИ

В процесі проведеного нами теоретичного аналізу обраної нами проблеми дослідження та на основі результатів експериментального дослідження ми прийшли до наступних висновків.

Сучасні психологічні дослідження підкреслюють роль «Я-образу» як узагальненого механізму саморегуляції людини, який сприяє забезпеченню ідентифікації, особистісної відповідальності, породжує почуття соціальної причетності. Проведений теоретичний аналіз показав, що формування ідеального «Я-образу» сучасної жінки у юнацькому віці визначається складною взаємодією особистісних, соціокультурних та гендерних факторів. Теоретичні дані підтвердили, що «Я-образ» включає когнітивно-емоційну та ціннісну структури особистості, а його становлення у юнацькому віці характеризується високою чутливістю до соціальних очікувань та стереотипів.

Уявлення про ідеальний «Я-образ» сучасної жінки формуються під впливом культурних, історичних, соціальних і медійних чинників, а також гендерних стереотипів. Соціальні уявлення виконують функцію відтворення та трансформації соціальних норм, формують очікування щодо ролей жінки у суспільстві. Особливу увагу приділено сучасним умовам в Україні, де воєнні події спричинили переоцінку ролі жінки – від традиційних (матері, берегині) до активних суб'єктів суспільних, професійних і військових процесів.

Люди з різними Я-концепціями по-різному сприймають світ: вірно або не вірно, спотворено: коли «Я-реальне» і «Я-ідеальне» не співпадають, це викликає незадоволення, розчарування. Від задоволення рівня домагань в досягненні особистості залежить формування важливого компонента її свідомості – самоповаги. Вона впливає фактично на всі аспекти діяльності: включаючи і задоволеність собою, і прийняття себе, і почуття власної гідності, і позитивне ставлення до себе, а також узгодженість власного надособистісного та «Я-ідеального».

Встановлено відмінності у ціннісних орієнтаціях юнаків і дівчат: у дівчат домінують соціальні та моральні цінності (сім'я, вихованість, чесність, освіченість), тоді як у юнаків – незалежність, сила волі, прагматичність і матеріальна забезпеченість. За результатами аналізу образу ідеальної жінки у свідомості здобувачів вищої освіти було виявлено поєднання традиційних і сучасних уявлень: жінка як берегиня сімейного вогнища та водночас як самостійна, впевнена у собі, освічена і цілеспрямована особистість. Дослідження співвідношення «Я-реального» та «Я-ідеального» показало наявність як самовідповідності та позитивної адаптації, так і випадків неузгодженості, що супроводжуються тривожністю, дискомфортом і завищеною самооцінкою. Це засвідчило фрагментарність, нечіткість та нерозвиненість системи уявлень про ідеальне «Я» у частини респондентів.

В умовах сучасної України, зокрема під впливом війни та соціально-економічних викликів, ідеальний «Я-образ» жінки поєднує традиційні та сучасні риси. Традиційні – це цінності сім'ї, моральних чеснот і міжособистісних стосунків, які залишаються важливими для особистісної самореалізації. Сучасні вимоги зумовлюють зростання значущості самостійності, освіченості, професійного розвитку та активної громадської позиції, що відображає готовність жінки до лідерства і відповідальності в нових соціальних умовах. Таким чином, ідеальний «Я-образ» сучасної жінки в українському суспільстві постає як комплексна структура, що включає традиційну фемінність – турботу, чесність, орієнтацію на сім'ю – та риси сучасної активності й самореалізації. Цей образ демонструє поєднання збереження культурних стереотипів із поступовим розширенням соціальних ролей, відображаючи психологічні та соціальні трансформації в умовах сучасної України.

Результати свідчать, що у більшості респондентів (72,5% юнаків та 60% дівчат) наявний сталий позитивний зв'язок між «Я-реальним» та «Я-ідеальним», що вказує на внутрішню узгодженість, адекватне самосприйняття та психологічну адаптованість. Водночас у частини опитаних (25% юнаків та

40% дівчат) спостерігається розбіжність між цими показниками «Я-концепції», що зумовлює неадекватно завищену самооцінку та прояви психологічної дезадаптації.

Аналіз за шкалами маскулінності, фемінності, андрогінії та статево-нейтральних якостей показав, що найбільш вираженими є маскулінні риси, притаманні як юнакам (72,5%), так і дівчатам (60%). Це свідчить про орієнтацію сучасної молоді на активність, цілеспрямованість та прагнення до самоствердження. Водночас у дівчат більшою мірою проявляються фемінні риси (30%), а також акцент на емоційній чутливості та турботливості. Частина респондентів виявила андрогінний тип, що поєднує риси обох статей і забезпечує гнучкість поведінки та адаптивність.

Уявлення про ідеальний «Я-образ» сучасної жінки істотно різняться у юнаків і дівчат. Юнаки здебільшого орієнтовані на традиційні гендерні ролі (мати, дружина, берегиня), тоді як дівчата підкреслюють значущість професійної самореалізації, незалежності та внутрішньої сили. При цьому обидві групи відзначають важливість освіти, моральних якостей і поєднання жіночності з внутрішньою стійкістю.

Отримані результати дають підстави стверджувати, що сучасна молодь України перебуває на перетині традиційних і новітніх соціокультурних орієнтирів. Для юнаків більш характерним залишається образ жінки як носія класичних цінностей, тоді як дівчата демонструють прагнення до формування нового ідеалу – сильної, незалежної, але водночас жіночної та гармонійної особистості.

Отже, уявлення про ідеальний «Я-образ» сучасної жінки у юнаків і дівчат розділяються на два різні підходи: з одного боку – традиційний образ (жінка як берегиня сім'ї, мати, дружина); з іншого боку – сучасний образ (жінка як незалежна, освічена, цілеспрямована особистість). Тобто уявлення сучасної молоді коливаються між двома полюсами: традиційними та сучасними поглядами на жіночність.

Отже, на розвиток Я-концепції людини, починаючи від раннього дитинства й упродовж усього життя, впливають внутрішні та зовнішні чинники. До перших належать: самопорівняння, оцінка результатів своєї діяльності, переживання внутрішніх станів, сприйняття свого зовнішнього вигляду. Зовнішніми стимулами розвитку є: сім'я, вулиця та суб'єктне довкілля загалом, школа, ВНЗ, трудовий колектив, ситуативні і поведінкові свідчення щодо сприйняття іншими. Очевидно, що деякі чинники на певному відтинку життєвого шляху відіграють вагомішу роль порівняно з іншими, а також відбувається закономірна зміна у їх розвитковому домінуванні.

Розроблений нами спецкурс «Ідеальний «Я-образ» сучасної жінки», спрямований на розширення та поглиблення уявлень студентів про власний ідеальний образ, усвідомлення взаємозв'язку між цінностями, особистісними якостями та соціальними очікуваннями. Запропонована програма враховує результати констатувального експерименту і передбачає формування гармонійного, реалістичного та водночас ціннісно насиченого ідеалу сучасної жінки, що поєднує жіночність, професійну самореалізацію, духовність, здатність до лідерства та збереження гуманістичних орієнтирів.

Наше дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування в юнацькому віці системи уявлень про ідеальний «Я-образ» сучасної жінки. Перспективою наших подальших досліджень буде питання щодо шляхів формування гендерної свідомості молоді, вплив сім'ї на формування позитивної гендерної ідентичності та гендерні особливості професійного спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук І. П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : автореферат дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. К., 2003. 23 с.
2. Андрушко Л. Гендерні стереотипи в українській телерекламі. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2012. Вип. 23. С. 397-407.
3. Антонова Н. О. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2003. 16 с.
4. Бех І. Д. Категорія «ставлення» в контексті розвитку образу «Я» особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 3. С. 9–21.
5. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості: монографія. Суми: Видавничий будинок «Еллада», 2012. 608 с.
6. Бондарчук О. Ю., Волошина В. В. Формування я-образу майбутньої матері у дівчат юнацького віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 12: Психологічні науки. Випуск 1(46). С.37-45.
7. Варій М. Й. Загальна психологія. Навчальний посібник. 2-ге видан., випр. і доп. К.: «Центр учбової літератури», 2007. 968 с.
8. Гендерні відносини: архетип, стереотип, ідентичність / За заг. ред. Пушонкової О. А., Шевченко З. В. Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. 202 с.
9. Гендерні дослідження: навчально-методичний посібник / укладач: Медіна Т.В. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 127 с.
10. Гендерний розвиток у суспільстві: (конспекти лекцій). 2-е вид. Київ: ПЦ «Фоліант». 2005. 351 с.

11. Генетичні, вікові й статеві особливості особистості. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-4727.html>
12. Герасимчук О., Черниш В. Практика соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами в Україні. *Журнал соціальної роботи*. 2022. №19(2). С. 165-181.
13. Гірченко О. Л. Образ національного героя (жінки) в уявленнях студентської молоді. *Актуальні проблеми психології*. 2023. Т.7. Вип.36. С. 131-144.
14. Главацька Н. Д., Подкоритова Л. О. Сучасні зміни гендерних ролей дорослих. *Scientific Journal «Psychology Travelogs»*. 2021. № 2. С. 25-32.
15. Говорун Т.В. Соціально-економічні аспекти гендерної асиметрії *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип. 3. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С.79-88.*
16. Говорун Т. В. Соціалізація статі та сексуальності. Тернопіль: Навчальна книга. «Богдан», 2001. С.240.
17. Говорун Т. В. Статева сексуальність: психологічний ракурс. Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга. «Богдан», 1999. 384 с.
18. Говорун Т. В., Кікінеджі О. М. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 1999. 384 с.
19. Говорун Т.В., Кікінеджі О.М. Гендерний дискурс в психологічній науці та педагогічній практиці. *Психологічний часопис*. 2016. № 1 (3). С. 41–55.
20. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія: навчальний посібник. Київ: Видавничий центр “Академія”, 2004. 308 с.
21. Голін Л. О. Тобі, дівчино. *Психологічна газета*. 2009. №5. С. 23-32.
22. Глінка А. І. Роль жінки у суспільстві : філософський, психологічний та ретроспективний аналіз. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка,*

інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип. 8. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С. 191-200.

23. Грень, Л. Я-концепція – методологічна основа саморозвитку і самовдосконалення студентів у навчально-виховному процесі. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2008. № 3. С. 191-199.

24. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції: Навч. посіб. Тернопіль: Економічна думка, 2004 р. 310 с.

25. Гуменюк, О. Вітакультурний парадигмальний контекст проблематики психологічного впливу. Тернопіль. Інститут експериментальних систем освіти (науково-дослідний). 2004. Вип. 4. С. 12-14.

26. Гупаловська В. Гендерні детермінанти суб'єктивного благополуччя жінок: теоретичний аналіз. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2018. №4. С. 208-223.

27. Давидюк Н. О. Образ «Я» як регулятор подружніх взаємин : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2006. 19 с.

28. Дементьєва Л. Методика формування позитивної «Я-концепції» в навчальній діяльності / За матеріалами педради школи. 2006. №25-26 (409-410) липень. С. 61-64.

29. Дишкант О.В. Вплив особистісних якостей працівників аварійнорятувальних підрозділів на успішність виконання ними службових обов'язків. *Проблеми екстремальної та кризової психології*: збірник наукових праць. Харків : НУЦЗУ. 2009. № 6. С. 79 – 85.

30. Діденко С.В., Козлова О.С. Психологія сексуальності: підручник. Київ: Академ-видав, 2009. 304 с.

31. Добrivечір, Д. О. Гендерні особливості «Я-концепції» в юнацькому віці. *Особистість, суспільство, закон* : тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової (м. Харків, 25 квіт. 2019 р.) /

МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 47-49.

<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/13240>

32. Долинська Л.В., Максимчук Н.П. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя. Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2008. 124с. URI: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2161>

33. Дуткевич Т. В., Савицька О. В. Вступ до спеціальності: Практична психологія: Курс лекцій і практикум (навчальний посібник). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. 208 с.

34. Загальна психологія. Підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. 9-те вид. Київ: Вид-во «Каравелла», 2020. 464 с.

35. Кайгер В. Адаптивні механізми самосвідомості і самоідентифікації. *Соціальна психологія*. 2005. № 6. С. 84–94.

36. Каламаж Р. В. Психологія формування професійної Я-концепції майбутніх юристів: дис. ... доктора. псих.наук : 19.00.07. Київ, 2010. 440 с.

37. Калаш О. В. Самосвідомість і образ «Я». *Виховна робота в школі*. 2009. № 6. С. 50-51.

38. Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості: монографія. Тернопіль : «Навчальна книга – Богдан», 2011. 400 с.

39. Кікінеджи О. Методологічні засади дослідження гендерної ідентифікації в онтогенезі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: «Гендерні дослідження». 2017. Вип. 3. С. 58–70.

40. Кікінеджи О. М., Кізь О. Б. Формування гендерної культури молоді. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. №3. С. 60-63.

41. Коваленко Ю. П. Образи сучасних жінок в українському суспільстві. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2015. Вип. 1. С. 65-66.

42. Кравець В.П., Говорун Т.В., Кікінеджи О.М. Гендерні дослідження: прикладні аспекти: монографія / за наук. ред. В.П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с.

43. Кубриченко Т.В. Гендерний вимір соціальної ідентичності особистості в сучасному суспільстві. *Соціальна ідентичність особистості в модернових умовах* : кол. моногр. / за наук. ред. проф. І.Ф. Аршава. Дніпро : Видавець Біла К.О. 2018. С. 173–199.
44. Копець Л. В. Психологія особистості: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 458 с.
45. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К.: Рад. школа, 1989. 608 с.
46. Кочерга О. Такі різні дівчатка й хлопчики. *Психолог*. 2002. №2 (2). С. 5-9.
47. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навчальний посібник. К.: Центр навч. літератури, 2005. 128 с.
48. Лавріненко Н. Гендерні відносини в українській родині. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2010; Вип.1: С.138–163.
49. Лефтеров В. О. Проблема особистісного та професійного розвитку в психологічній науці. *Актуальні проблеми психології*. Київ : Логос, 2007. Т. 7, вип. 14 : Екологічна психологія. С. 163–168.
50. Ліончук Р.А. Освіта та виховання: гендерний підхід. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Lionchuk.php> (дата звернення: 26.03.2025 р.).
51. Логвиненко В.І. Гендерна рівність як умова самореалізації особистості в сучасному українському суспільстві [автореферат]. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова; 2017. 23 с.
52. Марценюк М. О, Стретович Ю. О. Емпіричне дослідження гендерних відмінностей Я-концепції особистості. *Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука»*. 2019; 2 (27): 107–110.
53. Максименко С. Д. Загальна психологія: 2-ге вид. переробл. 1 доп. Вінниця: Нова Книга, 2004. 704 с.
54. Максименко С. Д. Основи генетичної психології: навч. посібник. К., 1998. 470 с.

55. Максимчук Н. П. Психологія сексуального розвитку: Навч. посіб. для студ. ВНЗ психолого-педагогічних спеціальностей. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2006. 144с.

56. Максимчук Н.П. Основи психолого-педагогічної діагностики: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Медобори (ПП Мошак М.І.), 2002. 56 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6951>

57. Максимчук Н.П. Самопізнання як умова становлення ціннісних орієнтацій майбутнього педагога. *Психологія самосвідомості: минуле, сучасний стан та перспективи дослідження*: зб. наук. праць за матеріалами конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження П.П. Чамати. Київ, 1998. С.58-59.

58. Максимчук Н.П. Психологічна діагностика професійної придатності. Навчальний посібник Кам'янець-Подільський: Друк ПП Буйницький О.А., 2008. 264 с. URI: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6954>

59. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ: Основи, 2017. 256 с.

60. Мельниченко Я. Становлення у вихованців Я-концепції. *Шкільний світ*. 2006. №45 (365). С. 6-9.

61. Мороз Л. І. Основи професійно-психологічного тренінгу: навч. посібник. К. 2004. 130 с.

62. Олена Вавринів, Марта Маковецька. Структурні компоненти Я-концепції майбутніх рятувальників. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. №1, 2019. С.131-140.

63. Оксана Гуменюк. Особливості ситуативного та вікового розвитку Я-концепції. *Психологія і суспільство*. Вип.1. 2005. С.46-62. URL: <https://pis.wunu.edu.ua/index.php/uapis/article/viewFile/183/183>

64. Орбан-Лембрик Л. М. Соціальна психологія: Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2005. 448 с.

65. Осика О. В., Осика К. С. Гендерні особливості «Я-образу» старшокласників. *Психологія особистості. Габітус*. Випуск 24. Т. 2. 2021. С.78-84.

66. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. 430 с

67. Основи вікової та гендерної психології: навчальний посібник [Петровська Т.В., Толкунова І.В., Жукова Г.В., Курдибаха О.М., Булгакова Т.М.]; за загальною редакцією Т.В. Петровської. Київ: Видавець; Позднішев, 2021. 192 с.

68. Основи теорії гендеру: навчальний посібник. Київ: КІС, 2004. 536 с.

69. Панчук Н. П. Гендерний підхід у формуванні життєво-професійних ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців // *Психологічне забезпечення інноваційних процесів у закладі вищої освіти*: монографія / [Т.В. Дуткевич, О.В. Савіцька, Н.П. Панчук, Н.М. Дідик]. Київ: Видавництво «КНТ», 2024. 160 с. С.8-38. URL6: <https://kaf-psykholohii.kpnu.edu.ua/2024/12/30/naukovyi-dorobok-naukovo-doslidnoi-laboratorii-pedahohiky-i-psykholohii-vyshchoi-shkoly/>

70. Панчук Н. П. Гендерна психологія: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою Практична психологія спеціальності 053 Психологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 273 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7475>

71. Панчук Н. П. Кваліфікаційна робота з практичної психології: методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 053 Психологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки. Методичні рекомендації [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 48 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6689>

72. Панчук Н. П. Загальна і вікова психологія: Практикум: Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Друк-Сервіс, 2018. 168 с.

73. Панчук Н. П., Ількова А.О. Впровадження гендерного підходу в процес підготовки майбутніх фахівців. *Прогромадський вектор університетської освіти у викликах сьогодення: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 24 квітня 2025 року* / за заг. ред. О.А.Голюк. Маріуполь: МДУ, 2025. С. 158-160. <https://mu.edu.ua/c/VJ0q4>

74. Панчук Н. П., Ількова А. О. Особливості становлення я-образу жінки у юнацькому віці. *Міждисциплінарні підходи до актуальних проблем науки, освіти та суспільства: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Рівне, 11 вересня 2025 р.)*. Рівне: ЦФЕНД, 2025. 124 с. С.86-89. URL: <https://www.economics.in.ua/2025/09/11.html>

75. Панчук Н. П., Слюсарчук В. В. Вплив статі на формування ціннісного компоненту професійної підготовки у закладі вищої освіти. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання. Спорт і здоров'я людини* / [редкол.: Єдинак Г.А. (відп.ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський. №15. 2020. С.85-91. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-8082.2019-15.85-91>

76. Петренко ОБ. Гендерна психологія. Практикум. Рівне: РДГУ, видавець Олег Зень; 2012. 127 с.

77. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 280 с.

78. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: Навч. посіб. К.: Академвидав, 2006. 360 с.

79. Савчин М. В. Соціальна педагогіка. Психологія. Навч. посібник. Дрогобич, 1998. 208 с.

80. Словник гендерних термінів. Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, ННІ історії і філософії, Центр гендер. дослідж. і комунікацій; Шевченко ЗВ, укладач. Черкаси: Чабаненко Ю; 2016. 335 с.

81. Супріган А.О. Трансформація «Я-образу» особистості в складних життєвих обставинах : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи». Київ, 2020. 255 с.

82. Структура Я-концепції за Р.Бернсом. URL: <https://studfile.net/preview/9768879/page:3/>
83. Теорія самоактуалізації Абрахама Маслоу https://pidru4niki.com/16520205/psihologiya/teoriya_samoaktualizatsiyi_abrahama_maslou
84. Тавровецька Н. І. Становлення естетичних почуттів у процесі формування Я-образу : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К., 2009. 19 с.
85. Тіунова О.В. Психологічні умови формування відповідального ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку. Автореферат дис. канд. психол. наук. Івано-Франківськ., 2008. 25 с.
86. Ткалич М.Г. Гендерна психологія. Київ: Академвидав, 2016. 256 с
87. Толстокорова А. Проблеми сімейного виховання: гендерний аспект. *Психолог*. К.: 2003. С. 45-48.
88. Ткачук С. Психологічний аналіз самотворення позитивної Я-концепції. *Психологія і суспільство*. 2003. №3.С.107-113.
89. Томан І. Як удосконалювати самого себе: Пер. з чеськ. К.: Політвидав України, 1984. 240 с.
90. Фурман А.В., Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції: Навчальний посібник. Львів: Новий Світ-2000, 2006. 360 с.
91. Цокур О., Іванова І. Основи гендерного виховання. Гендерний розвиток у суспільстві: консп. лекцій. 2-ге вид. Київ, Україна: ПЦ «Фоліант», 2005. С. 183-223.
92. Чамата П. Р. Самосвідомість та її розвиток у дітей. Київ : Знання, 1958. 44 с.
93. Черняхівська ВВ. Еволюція гендерних стереотипів відповідно до типів держави, відносин влади, домінування. *Науковий вісник*. 2020; Вип.1 (3): С.213–222.
94. 95Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с.

95. Шастко І.М. Психологічні особливості переживання амбівалентності латентного материнства у дівчат юнацького віку. Дис. канд. психол. наук. Київ., 2012. 242 с.
96. Шибрук О. В. Особливості формування та становлення професійної «Я-концепції» майбутніх рятівників. *Педагогіка і психологія професійної освіти*: науково-методичний журнал. Львів, 2014. № 4. С. 170–178.
97. Шорс В. Психологічний аспект гендерної рівності жінок і чоловіків у сучасній Україні. *Психологічна газета*. 2009.- №12 (132). С. 14-23.
98. Щотка О.П. Гендерна психологія: навч. посіб. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 358 с.
99. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції: Навчальний посібник. К.: Либідь, 1996. 264 с.